

Ewa Kuźma

**DZIAŁALNOŚĆ WYDZIAŁU KULTURY I SZTUKI
URZĘDU WOJEWÓDZKIEGO LUBELSKIEGO –
PREZYDIUM WOJEWÓDZKIEJ RADY NARODOWEJ
W LUBLINIE W LATACH 1944–1956.**

Decydującą rolę w kształtowaniu życia kulturalnego na ziemiach polskich po 1944 r., miały nowe uwarunkowania polityczne. Od początku sierpnia Lublin stał się centralnym ośrodkiem administracyjnym Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego. Tutaj przybyli z ZSRR niektórzy działacze Związku Patriotów Polskich oraz Centralnego Biura Komunistów Polskich. Zatrzymały się tu również instytucje propagandowe, oświatowe i literackie działające przy I Armii Ludowego Wojska Polskiego. Taka sytuacja sprzyjała sterowaniu kulturą, tworzeniu nowych instytucji, kontrolowaniu już istniejących i posługiwaniu się nimi w celu pozyskania społeczeństwa przyjmującego wrogą bądź nieufną postawę wobec władz.

W październiku 1944 r. rozpoczął swą działalność utworzony przy Urzędzie Wojewódzkim Lubelskim Wydział Kultury i Sztuki. 7 X 1944 r. wojewoda Kazimierz Sikor powołał na stanowisko kierownika wydziału Eugeniusza Wrockiego. Na jego wniosek referat ogólny powierzono Marii Rudnickiej – członkini Związku Zawodowego Literatów, referat muzyczny Edwardowi Wejmanowi – prof. Instytutu Muzycznego, a referat muzeów i konserwacji zabytków – inż. architektowi Zygmuntowi Knothe. Z powodu bardzo trudnych warunków lokalowych, wszyscy ci pracownicy otrzymali jeden pokój bez okien w głównym budynku UWL przy ul. Spokojnej¹.

---

¹ Archiwum Państwowe Lublin (dalej APL). Urząd Wojewódzki Lubelski (dalej UWL), Wydział Społeczno-Polityczny, sygn. 282, k. 3.

Z dniem 1 III 1945 r. stanowisko naczelnika wydziału objął Józef Nikodem Kłosowski. Jednocześnie dokonano zmian w organizacji wydziału i obsadzie referatów, przekazując referat ogólny Zygmunutowi Gozdalskiemu, literacki i teatralny Marii Bechczyc-Rudnickiej, plastyki i szkolnictwa plastycznego – Janowi Widmańskiemu, muzyki i szkolnictwa muzycznego – Zygmunutowi Szczepańskiemu, a referat muzeów i ochrony zabytków inż. Zygmunutowi Knothe².

Dekret PKWN z 15 IX 1944 r. „O zakresie działania i organizacji Resortu Kultury i Sztuki” oraz wydane na jego podstawie rozporządzenie kierownika Resortu Kultury i Sztuki w porozumieniu z Resortem Administracji Publicznej z 5 X 1944 r., sprawy rozwoju kultury i sztuki na terenie województwa powierzyło wydziałom wojewódzkim. Miały one zająć się zakładaniem i nadzorowaniem szkół artystycznych (muzycznych, choreograficznych, plastycznych, dramatycznych). W myśl pisma Ministerstwa Kultury i Sztuki z 21 XII 1945 r., utworzone powiatowe referaty przejęły nadzór nad działalnością prywatnych szkół artystycznych i kierownictwo nad państwowymi szkołami stopnia niższego i średniego³.

18 IX 1945 r. Wydział Kultury i Sztuki w Lublinie powołał Tymczasową Wojewódzką Radę Kultury i Sztuki jako organ doradczy wydziału. W jej skład weszli: powiatowi referenci kultury i sztuki, przedstawiciele nauczycieli szkół muzycznych i plastycznych, delegaci związków artystycznych, teatrów oraz muzeów⁴. Pismo z prośbą o zatwierdzenie jej składu wysłano do Departamentu Muzyki, Teatrów i Literatury. W odpowiedzi z 29 IX minister Władysław Kowalski wyraził jednak zastrzeżenia. Zgodnie z jego propozycjami zamiast referentów i nauczycieli, weszli do niej przedstawiciele wojewódzkich placówek ministerstw: kultury i sztuki, oświaty, informacji i propagandy; ugrupowań społecznych, stronnictw politycznych, organizacji młodzieżowych, ludzie nauki, zawodowego i amatorskiego świata artystycznego⁵.

Tymczasowa Wojewódzka Rada Kultury i Sztuki pełniła rolę organu doradczego i opiniodawczego wobec państwa, rozstrzygała ewentualne spory między władzami samorządowymi a państwowymi. W razie potrzeby wyłaniała podkomisje, którym zlecała opracowywanie pewnych zagadnień. Ministerstwo zobowiązało wydział

---

² APL. UWL, Wydział Społeczno-Polityczny, sygn. 282, k. 37.

³ APL. UWL, Wydział Kultury i Sztuki, sygn. 3, Pismo naczelnika Wydziału Kultury i Sztuki J. N. Kłosowskiego; Dz.U. RP 1944, nr 5, poz. 25; Dz.U. RP 1944, nr 7, poz. 37.

⁴ APL. UWL, Wydział Kultury i Sztuki, sygn. 2, Pismo Wydziału Kultury i Sztuki UWL do Ministerstwa Kultury i Sztuki z 18 IX 1945 r.

⁵ APL. UWL, Wydział Kultury i Sztuki, sygn. 2, Pismo Departamentu Muzyki, Teatrów i Literatury Ministerstwa Kultury i Sztuki z 29 IX 1945 r.

wojewódzki do tworzenia powiatowych oraz gminnych rad kultury i sztuki lub związków pracy kulturalnej. Miały one czuwać nad właściwym wykorzystaniem środków materialnych przeznaczonych na rozwój kultury. W 1945 r. planowano, że będą one podstawą rozwoju samorządu kulturalnego kraju. Środki finansowe miały czerpać nie tylko z kasy państwowej, ale też z budżetów samorządowych i spółdzielczych⁶. Wówczas to w dokumentach pisano: „o nadaniu możliwie szerokich ram kompetencji i organizacyjnych czynnikowi samorządu kulturalnego, by przez skrzepowanie go rozmaitymi rygorami nie uniemożliwić jego pracy”⁷. W marcu 1946 r. Tymczasowa Wojewódzka Rada Kultury i Sztuki przekształciła się w Wojewódzką Radę Kultury i Sztuki⁸.

W miejsce ośrodków kultury i sztuki wydział wojewódzki powołał 24 VIII 1945 r. powiatowe komisje kultury i sztuki. Ich organizację powierzono referentom. Zajmowały się one opiniowaniem potrzeb i metod działania, koordynowaniem działalności związków artystycznych. W skład komisji weszli: artyści przebywający na danym terenie, przedstawiciele wszystkich gmin, oraz osoby zaangażowane w rozwój kultury. Wyłaniała ona zarząd oraz sekcje: teatralną, muzyczno-chóralną i klub artystyczny inteligencji. Referent przypominał wszystkim instytucjom subwencionowanym przez ministerstwo o obowiązku składania sprawozdań⁹.

W powiatach, gdzie życie kulturalne zaczęło się powoli rozwijać, powyższe pismo nasunęło wiele wątpliwości, co do jego interpretacji. Referat Kultury i Sztuki w Zamościu wystosował 30 VIII 1945 r. prośbę o wyjaśnienie przez wydział wojewódzki następujących kwestii: „czy do komisji muszą wchodzić przedstawiciele władz, czy sekcja teatralna ma tworzyć teatr, czy opiekować się Teatrem Ziemi Zamojskiej, jaki ma być stosunek już związanego klubu inteligencji pracującej do komisji?”¹⁰

5 XII 1946 r. wydział wojewódzki, powołał komitety kultury i sztuki przy zarządach miejskich i gminnych. Na ich czele stał przewodniczący, sekretarz i skarbnik. Z kwot przeznaczonych przez władze samorządowe na referat kultury i sztuki, subwencionowano działalność: chórów, kapel ludowych, zespołów teatralnych

---

⁶ APL. UWL, Wydział Kultury i Sztuki, sygn. 2, Pismo Ministerstwa Kultury i Sztuki w sprawie tworzenia rad kultury szczebla powiatowego i gminnego z 1945 r.

⁷ APL. UWL, Wydział Kultury i Sztuki, sygn. 2, Pismo dotyczące zadań i składu Tymczasowej Wojewódzkiej Rady Kultury i Sztuki z 1945 r.

⁸ APL. UWL, Wydział Kultury i Sztuki, sygn. 4, Pismo naczelnika J. N. Kłosowskiego do Ministerstwa Kultury i Sztuki z 4 XI 1946 r.

⁹ Archiwum Państwowe Zamość (dalej APZ). Akta miasta Tomaszowa Lub., sygn. 170, k. 37; Starostwo Powiatowe Zamość, sygn. 823, k. 16.

¹⁰ APZ. Starostwo Powiatowe Zamość, sygn. 823, k. 11.

i domów ludowych. Do obowiązków przewodniczącego należała opieka nad zabytkami, pałacami, dworami, dziełami sztuki oraz popieranie przemysłu ludowego. W gminach dochodziło do łączenia komitetów kultury i sztuki z kulturalno-oświatowymi, stawiającymi sobie tylko cele oświatowe. Takie poczynania utrudniały działalność kulturalną, stąd w maju 1948 r. polecono, aby pracowano oddzielnie¹¹.

20 III 1946 r. Ministerstwo Kultury i Sztuki zobowiązało wydziały wojewódzkie do przesyłania miesięcznych sprawozdań opracowanych w oparciu o materiały otrzymywane z: komitetów gminnych, miejskich oraz ze starostw, gdyż: „zawierają bardzo cenny materiał dla centrali, specjalnie cenny w przeżywanym okresie budowy państwa demokratycznego, którego nieodzownym atrybutem jest nie tylko rozwój kultury o charakterze centralistycznym, lecz i jej upowszechnianie”¹². Trudno jest uznawać za prawdziwe deklaracje mówiące o upowszechnianiu kultury, gdy jednocześnie władze likwidowały w powiatach referaty kultury i sztuki. Ministerstwo 28 IX 1945 r. przewidywało dla każdego starostwa jeden etat na referenta kultury i sztuki, to w 1947 r. decyzję tę cofnięto. Taki los spotkał 1 VI 1947 r. referat kultury i sztuki przy Starostwie Powiatowym w Tomaszowie Lubelskim. Referent Feliks Stecko do sprawozdania za grudzień 1946 r., dołączył prośbę o przekazanie całości prac do referatu społeczno-porządkowego, lub w porozumieniu z władzami szkolnymi inspektoratowi oświaty pozaszkolnej przy inspektoracie szkolnym. Jednocześnie podkreślał on, że taka decyzja uniemożliwia realizację centralnie opracowanych założeń instrukcji dotyczących rozwoju życia kulturalnego w gminach i powiatach¹³.

O poczynaniach władz w tej sferze starosta powiatu tomaszowskiego, Władysław Dziuban, napisał w sprawozdaniu: „nawet działalność wyższych instancji kultury i sztuki nie jest oparta o sztywne formy prawne, ale w wielu przypadkach jest prowadzona systemem eksperymentalnym jako dział nowy ogólnej administracji państwowej”¹⁴.

Dla powstałych w oparciu o akty prawne z 1944 r., powiatowych (grodzkich) referatów kultury i sztuki, opracowano 22 IX 1948 r. instrukcję określającą zakres ich działań, jak i oczekiwania względem pracowników. Powiatowe referaty miały zająć się:

---

¹¹ APL. Oddział Terenowy Chełm, Starostwo Powiatowe Włodawa, sygn. 669, Pismo Starosty Powiatowego do zarządów miejskiego i gminnych z 4 V 1948 r.

¹² APZ. Starostwo Powiatowe Zamość, sygn. 820, k. 13.

¹³ APL. UWŁ, Wydział Kultury i Sztuki, sygn. 2, Pismo dyrektora Departamentu Administracyjnego S. Lewackiego z 28 IX 1945 r.; APZ, Starostwo Powiatowe Tomaszów Lub., sygn. 447, k. 51–52, 61.

¹⁴ APZ. Starostwo Powiatowe Tomaszów Lub., sygn. 477, k. 43.

- a) zakładaniem i nadzorowaniem zespołów artystycznych,
- b) udzielaniem pomocy artystom, samorodnym talentom i organizacjom artystycznym,
- c) udzielaniem instrukcji fachowo-artystycznych wyżej wymienionym jednostkom,
- d) zbieraniem oceny i przekazywaniem właściwym organom lub instytucjom dzieł, lub przeróbek twórczości artystycznej,
- e) koordynacją inicjatywy społecznej w dziedzinie kulturalno-artystycznej,
- f) upowszechnianiem dóbr kulturalnych wśród szerokiego społeczeństwa.

Referaty powiatowe (grodzkie) weszły w skład starostw powiatowych (zarządów miejskich) jako ich komórki organizacyjne i korzystały ze wszystkich uprawnień. Miały być one jednoosobowe, jednak dopuszczono możliwość przydzielenia pomocy kancelaryjnej na wniosek wydziału kultury i sztuki w porozumieniu z wydziałem personalnym i ogólnym urzędu wojewódzkiego, względnie zarządu miejskiego. Od osoby obejmującej stanowisko referenta wymagano nie tylko odpowiedniego wykształcenia, udziału w konferencjach i kursach, ale także „głębokiego zrozumienia istoty obecnych przemian społecznych przy rzetelnym oddaniu się sprawie demokratyzacji życia kulturalnego w kraju”. Do jego obowiązków należała współpraca z: instytucjami i organizacjami kulturalno-oświatowymi oraz artystycznymi, partiami politycznymi, związkami zawodowymi, stowarzyszeniami rolniczymi, służącymi upowszechnianiu czytelnictwa; popieranie działalności teatralnej, muzycznej, plastycznej, a także przygotowywanie akademii, wystaw, odczytów i pogadanek. W stosunku do pracy zespołów artystycznych szkół niepodlegających Ministerstwu Kultury i Sztuki, to jest: powszechnych, zawodowych, ogólnokształcących, przysługiwał mu głos doradczy. Ponadto opiniował on statuty organizacji nowo powstałych i placówek artystycznych, udzielał zezwoleń na imprezy artystyczne, przeprowadzał kontrolę administracyjną szkół artystycznych oraz współpracował z konserwatorem zabytków¹⁵.

W oparciu o reskrypt Ministra Kultury i Sztuki, Stefana Dybowskiego, z 11 III 1949 r. naczelnik kultury i sztuki UWL w Lublinie, Włodzimierz Borkusiewicz, 18 III 1949 r. wydał zarządzenie „O organizacji powiatowych referatów kultury i sztuki w starostach powiatowych”. Na jego mocy, etatowych kierowników referatów powiatowych, otrzymały powiaty: bialski, kraśnicki, krasnostawski i zamojski. W starostwach, w których z dniem 1 I 1949 r. nie obsadzono referatu kultury i sztuki, wszystkie sprawy niezłatwione oraz bieżące przekazano protokolarnie innemu referatowi. Powiatowe referaty kultury miały charakter ekspozytur tere-

¹⁵ APL. UWL, Wydział Kultury i Sztuki, sygn. 11, s. 1–3.

nowych wydziałów wojewódzkich, a ich działalność regulowała instrukcja z 22 IX 1948 r.¹⁶ Utworzenie referatów kultury i sztuki tylko w czterech ośrodkach nie przyniosło pozytywnych rezultatów. Wydział wojewódzki w sprawozdaniu z 14 XI 1949 r. podkreślił, że tylko tam, gdzie istniały referaty działalność utrzymywała się na odpowiednim poziomie. W pozostałych powiatach zauważono: „obniżenie poziomu imprez artystycznych, [...] brak koordynacji w pracy kulturalnej, brak powiązania pracy w terenie z wydziałem kultury i sztuki, brak sprawozdawczości, a co za tym idzie także planowania”. W związku z taką oceną, naczelnik wydziału, J. N. Kłosowski, zwrócił się z prośbą do ministerstwa o reaktywowanie we wszystkich powiatach samodzielnych referatów, gdyż osoby pełniące równocześnie różne funkcje nie podołały nadmiarowi obowiązków¹⁷.

Zgodnie z zarządzeniem UWL z 23 IX 1949 r. o organizacji i zakresie działania wydziału kultury i sztuki, został on podzielony na pięć oddziałów. Oddział ogólny zajął się: inwestycjami, planowaniem, sprawozdawczością, nadzorem nad pracą referatów powiatowych, oraz przygotowywaniem konferencji, akademii i wystaw. Oddział twórczości i przedsiębiorstw artystycznych pełnił nadzór nad publicznymi imprezami artystycznymi i instytucjami niepaństwowymi dążąc do upowszechnienia twórczości: literackiej, teatralnej, muzycznej i plastycznej. Oddział koordynacji ruchu amatorskiego otaczał opieką działalność w świetlicach, domach kultury oraz szkolił kadry pracowników i instruktorów. Oddział szkolenia artystycznego obejmował sprawy szkół artystycznych wszystkich stopni i typów z wyjątkiem szkół wyższych. Oddział muzeów i ochrony zabytków nadzorował pracę muzeów regionalnych, orzekał o uznaniu danego obiektu za zabytek i przekazywał go do konserwacji¹⁸.

Na podstawie ustawy z 20 III 1950 r. o terenowych organach jednolitej władzy państwowej oraz uchwały Rady Ministrów z 10 VI 1950 r. w sprawie organizacji wewnętrznej wydziałów prezydiów rad narodowych, PWRN w Lublinie 17 VI 1950 r. podjęło uchwałę o tymczasowej organizacji wydziałów wojewódzkich i powiatowych rad narodowych. Na jej mocy wydział kultury podzielił się na oddziały: I – Administracji i Planowania, II – Upowszechniania Kultury, III – Szkol-

---

¹⁶ APL. UWL, Wydział Kultury i Sztuki, sygn. 11, Zarządzenie naczelnika Wydziału Kultury i Sztuki UWL, W. Borkusiewicza z 18 III 1949 r.

¹⁷ APL. UWL, Wydział Kultury i Sztuki, sygn. 11, Sprawozdanie Wydziału Kultury i Sztuki UWL dla Ministerstwa Kultury i Sztuki z 14 XI 1949 r.

¹⁸ APL. UWL, Wydział Kultury i Sztuki, sygn. 11, Zarządzenie UWL z 23IX 1949 r. o organizacji i zakresie działania wydziału kultury i sztuki.

nictwa Artystycznego, IV – Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków¹⁹. Reorganizacja ta doprowadziła do połączenia oddziału amatorskiego ruchu artystycznego i twórczości artystycznej w oddział upowszechniania kultury. Kierownikiem jego została Wanda Kaniorowa, inspektorem amatorskiego ruchu artystycznego – Aleksander Bryk, inspektorem referatu obchodów artystycznych – Maria Szczepowska, a sztuki ludowej – Maria Nowakowska. W jego gestii leżało instruowanie zespołów amatorskich pracujących w świetlicy, dostarczanie repertuaru słownego i muzycznego „odpowiedniego pod względem ideologicznym i artystycznym”²⁰.

Przykładem dążenia do zaangażowania jak najszerszych kręgów społeczeństwa w prace kulturalne jest nawiązanie ścisłej współpracy referatu kultury w Zamościu ze: Związkiem Samopomocy Chłopskiej, inspektoratem szkolnym, Związkiem Młodzieży Polskiej, związkami zawodowymi, Ligą Kobiet. W gminach powołano komitety, składające się z przedstawicieli organizacji społecznych. Ich celem była pomoc materialna placówkom kulturalno-oświatowym²¹.

3 IV 1953 r. PWRN w Lublinie zarządziło przeprowadzenie szkolenia polityczno-zawodowego pracowników wszystkich wydziałów. Opracowano na nim sprawy zawodowe dotyczące danej komórki organizacyjnej, tematy polityczne, jak np.: „Nauka o konstytucji PRL”, „Dekret Rady Państwa z 4 III 1953 r. o wzmożeniu ochrony własności społecznej”, „Uchwały XIX Zjazdu KPZR” oraz poruszano bieżące wiadomości prasowe. To półroczne szkolenie odbywało się w każdą sobotę i trwało 1,5 godz. Jego uczestnicy składali egzamin przed komisją wyznaczoną przez Wojewódzki Oddział Wszechnicy Radiowej i otrzymywali świadectwo ukończenia I Kursu Wszechnicy Radiowej²². Wizytatorzy kursów szkoleniowych uznali, iż nie jest na nich odpowiednio przedstawiona rola rad narodowych w państwie. W związku z takimi wnioskami, wydział wojewódzki 14 VII 1953 r. polecił, aby na wykładach w okresie sierpnia i września opracowano następujące zagadnienia: „Powstanie, rozwój i istota rad narodowych”, „Zasady i metody pracy rad narodowych i ich organów”, „Powiązanie z masami pracującymi: centralizm demokratyczny – zasada podwójnego podporządkowania, zasada kolegiałności pracy”, „Praworządność socjalistyczna, walka z biurokracymem, krytyka i samokrytyka

---

¹⁹ APL. Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej (dalej PWRN) Lublin, Wydział Kultury, sygn. 1, Uchwała PWRN w Lublinie z 17 VI 1950 r.

²⁰ APL. PWRN Lublin, Wydział Kultury, sygn. 44, Sprawozdanie za okres VI–IX 1950 r.

²¹ APL. UWL, Wydział Kultury i Sztuki, sygn. 59, Sprawozdanie referatu kultury i sztuki przy Starostwie Powiatowym w Zamościu z okresu 1 I – 28 II 1950 r.

²² APL. PWRN Lublin, Wydział Kultury, sygn. 2, Pismo PWRN do kierowników wydziałów samodzielnych oddziałów i referentów PWRN z 3 IV 1953 r.

– metodą pracy, metodą uświadamiania i przekonywania”, „Stosowanie przymusu w pracy rady narodowej”, „Rola radnego w środowisku”²³.

W celu zrealizowania planów w zakresie kultury, wojewódzki wydział opracował 30 IX 1953 r. wytyczne w sprawie szkolenia wszystkich pracowników administracyjnych prezydiów rad narodowych. Przeprowadzano je systematycznie, poświęcając w każdym tygodniu 2 godziny. Realizowano na nich program ustalony przez Biuro Kadr i Szkolenia w Warszawie, a poruszający tematykę polityczną oraz zagadnienia zawodowe, jak np. analizę dokumentów. Pracowników prezydiów gminnych i miejskich rad narodowych obejmowano szkoleniem Wszechnicy Radiowej, a w okresie zimowym włączano do niego sołtysów. Z egzaminów służących „zorientowaniu się w poziomie politycznym pracowników” oraz kwalifikacjach na zajmowane stanowiska, zwalniano kierowników wydziałów wojewódzkich i oddziałów powiatowych, a także członków prezydiów. Szkolenie wewnętrzne przeprowadzono na poziomie wyższym i niższym, każde zagadnienie zostało podzielone na jednostki tematyczne i załączono do niego bibliografię. Na poziomie wyższym opracowywano, np.: „Rozwój demokracji ludowej w Polsce w świetle leninowskiej teorii przerastania rewolucji ogólnodemokratycznej w socjalistyczną”, „Rozwój przemysłu w kierunku zabezpieczenia frontu produkcji rolnej”, zaś na poziomie niższym następujące tematy: „Walka ZSRR i sił obozu demokratycznego o trwały pokój i bezpieczeństwo narodów”, „Walka o utworzenie pokojowych, demokratycznych i zjednoczonych Niemiec”, „Front Narodowy w walce o pokój i plan sześcioletni”²⁴.

Wydział Szkolenia Ministerstwa Kultury i Sztuki, opracował program rocznego kursu zawodowego dla pracowników wydziałów kultury prezydiów rad narodowych. Zrealizowano go w okresie 1 IX 1954–30 VI 1955 r. Obejmował on dwa cykle: I – liczący 24 godziny na temat: „Organizacja pracy wydziału kultury i podstawowe formy kierowania jednostkami podległymi”, oraz II – 25 godzin poświęcony: „Podstawowym wytycznym do pracy kulturalnej w oparciu o materiały IX Plenum II Zjazdu”²⁵.

Wojewódzkie wydziały kultury zostały zobowiązane do przeprowadzenia szkoleń kwartalnych dla kierowników oddziałów kultury, domów kultury, instruktorów kultury i oświaty, pracowników bibliotek. Poruszane na nich zagadnienia opraco-

²³ APL. PWRN Lublin, Wydział Kultury, sygn. 2, Pismo PWRN z 14 VII 1953 r.

²⁴ APL. PWRN Lublin, Wydział Kultury, sygn. 2, Pismo PWRN do PPRN oraz kierowników wydziałów samodzielnych oddziałów i referatów PWRN z 30 XI 1953 r.

²⁵ APL. PWRN Lublin, Wydział Kultury, sygn. 76, Pismo Departamentu Kadr Wydziału Szkolenia dot. programu szkolenia zawodowego pracowników wydziału w okresie 1 IX 1954 – 30 VI 1955.

wano w Warszawie. Zorganizowane w Lublinie seminarium w dniach 5–6 VIII 1955 r. poświęcono odpowiedzi na pytanie: „Jak w pracy świetlicowej walczyć z przesądami i zabobonami?”. Dla jego uczestników dr Jacek Pierzchlewski wygłosił referat „Jak walczyć z przesądami i zabobonami?”, a prof. Czubła na temat: „Zjawiska fizyczne w przyrodzie”, rządową interpretację sytuacji w świecie przedstawił Adam Jezierski. Ministerstwo systematycznie przeprowadzało ocenę poziomu zajęć. W piśmie z 5 XI 1955 r. wyróżniło PWRN w: Koszalinie, Bydgoszczy i Stalinogrodzie, jednocześnie zaznaczając, iż poprawił się poziom pracy w: Lublinie, Opolu, Poznaniu, Szczecinie i Krakowie. Pracy wydziału lubelskiego, zarzucono m.in. nieangażowanie uczestników seminarium do przeprowadzania doświadczeń fizycznych²⁶.

Rozpoczęte w 1955 r. kwartalne szkolenia kontynuowano w 1956 r. i poświęcono je zagadnieniu: „Jak wykorzystać książkę w pracy wychowawczej?”. Celem jego było umiejętne łączenie pracy oświatowej z działalnością artystyczną. Na szczeblu wojewódzkim brali w nim udział kierownicy i instruktorzy oddziałów kultury, domów kultury, oraz pracownicy kulturalno-oświatowi organizacji masowych. Dokonana przez ministerstwo kontrola wykazała, iż jego uczestnicy w trakcie zajęć w formie konkursów literackich, rozwiązywania zagadek „kompromitowali się skandaliczną nieznaną literaturą”. Przeprowadzone w Lublinie, w dniach 26–27 IV 1956 r. szkolenie poświęcono roli placówek kulturalnych w świetle realizacji założeń pięcioletniego planu gospodarczego. Po wykładach zwiedzano wystawę popularyzującą osiągnięcia spółdzielni produkcyjnych z pow. chełmskiego i włodawskiego²⁷.

PWRN w Lublinie na posiedzeniu 8 IV 1955 r., nisko oceniło poziom wiedzy pracowników oddziałów kultury. W związku z tym, na dwumiesięczny kurs do Jedwisina wysłano: 11 kierowników oddziałów kultury, 3 instruktorów i 3 starszych instruktorów z wydziału kultury. Na szkolenie w Jarocinie oddelegowano 10 bibliotekarzy. Mimo tych poczynań nadal najniżej oceniono kadrę pracowników PDK²⁸.

---

²⁶ APL. PWRN Lublin, Wydział Kultury, sygn. 297, Protokół z seminarium przeprowadzanego w 5–6 VIII 1955 r.; Katowice wówczas nazywały się Stalinogród.

²⁷ APL. PWRN Lublin, Wydział Kultury, sygn. 205, Informacja w związku z przebiegiem seminarium w województwach i powiatach w pierwszym kwartale 1956 r.; Pismo ministerstwa przytacza następujące błędy w odpowiedziach: „Mickiewicz napisał *Janka Muzykanta*, *Pan Tadeusz* jest dziełem Słowackiego, Kruczkowskiemu przypisywano napisanie *W pustyni i w puszczy*, a Brandysowi *Lillę Wenedę*”.

²⁸ APL. PWRN Lublin, Wydział Kultury, sygn. 6, Informacja o realizacji uchwały Prezydium Rządu z 12 II 1955 r. i uchwały PWRN w Lublinie 8 IV 1955 r.

W czasie obrad wojewódzkich rad narodowych często dochodziło do zdejmowania z porządku debaty spraw dotyczących kultury, z powodu niezłożenia przez wydział sprawozdania lub nieopracowania planów. W tej sytuacji Ministerstwo Kultury i Sztuki okólnikiem z 25 II 1953 r., zaleciło prezydentom wojewódzkim powiadamianie go o posiedzeniach prezydiów rad narodowych i plenarnych sesjach w celu oddelegowania na nie swojego przedstawiciela. Gabinet Ministra opracował też wytyczne dla wydziału kultury szczebla wojewódzkiego i miejskiego. Zgodnie z nimi w każdym kwartale miano jedno posiedzenie poświęcać analizie najwyżej dwóch zagadnień z zakresu kultury. Sprawozdania i projekty uzgadniano z wydziałem propagandy KW PZPR, a następnie przesyłano do Gabinetu Ministra. Treść podjętych decyzji wraz z wytycznymi ich realizacji przekazywano do prezydiów powiatowych rad narodowych²⁹.

Dążąc do realizacji wytycznych II Zjazdu PZPR w zakresie polityki kulturalnej na wsi, PWRN w Lublinie podjęło 8 IV 1955 r. uchwałę o „*usprawnieniu*” pracy prezydiów i placówek kulturalno-oświatowych. Opracowane w związku z tym plany zakładały zorganizowanie przez wydział wojewódzki i oddziały powiatowe w porozumieniu z Towarzystwem Wiedzy Powszechnej 976 odczytów w 122 punktach, powołanie 107 zespołów wiedzy rolniczej w świetlicach gromadzkich i 7 gabinetów wiedzy rolniczej w domach kultury, oraz utworzenie 80 zespołów czytelniczych. W zakresie rozwoju amatorskiego ruchu artystycznego zalecono powiatowym oddziałom tworzenie wzorcowych zespołów pieśni i tańca. Opieka nad tą działalnością miała przyjąć formę instruktażu, szkolenia zawodowego i politycznego. Realizowaniu tak nakreślonych zadań służyła odpowiednia selekcja kadr pracowniczych, nie tylko pod względem fachowego wykształcenia, zdolności organizacyjnych, ale przede wszystkim „*wyrobienia politycznego*”. Zatrudnienie każdej osoby na stanowisku kierownika PDK, biblioteki czy świetlicy, uzgadniano z powiatowym oddziałem kultury i wydziałem wojewódzkim³⁰.

W związku z powyższą uchwałą we wszystkich prezydiach rad narodowych (z wyjątkiem Hrubieszowa), nadzór nad sprawami kultury objęli zastępcy przewodniczących prezydiów. Powadzenie spraw administracyjnych przejęły oddziały ogólnogospodarcze poza Zamościem, gdzie nadal księgowością zajmowała się biblioteka powiatowa wraz z oddziałem kultury. Prezydium w Chełmie i Hrubieszowie nie omawiały co kwartał spraw kultury, a w innych powiatach nie realizowano

²⁹ APZ. PMRN Zamość, Wydział Kultury, sygn. 1, k. 19.

³⁰ APL. PWRN Lublin, Wydział Kultury, sygn. 119, Uchwała PWRN w Lublinie z 8 IV 1955 r. w sprawie usprawnienia pracy prezydiów rad narodowych w zakresie działalności placówek kulturalno-oświatowych.

podjętych uchwał, gdyż nie było obowiązku składania sprawozdań z ich wykonania. Mimo iż decyzje wojewódzkie zabraniały angażowania pracowników kulturalno-oświatowych do innych zajęć, to np. w Chełmie bibliotekarkę oddelegowano na kilka tygodni do pracy w referacie wojskowym, zaś w Zamościu po raz drugi wysłano Janinę Mazurek na kurs PCK do Siedlec³¹. Z zaplanowanych gabinetów wiedzy rolniczej w PDK utworzono tylko w Biłgoraju i Puławach, zaś zespoły wiedzy rolniczej powstały w: Biłgoraju – 2, Kraśniku – 2, Lublinie – 1, Lubartowie – 5, Opolu Lubelskim – 3, Włodawie – 1, Zamościu – 2. Zespoły pieśni i tańca działały w Biłgoraju, Kraśniku, Puławach i Krasnymstawie. Tego rodzaju twórczość była związana ze znacznymi wydatkami na stroje i instrumenty, a władze powiatowe często utrudniały swobodne korzystanie z budżetu³².

Urząd Rady Ministrów uchwałą z 2 VII 1955 r. o rozszerzeniu uprawnień rad narodowych postanowił, iż Ministerstwo Kultury i Sztuki opracuje projekty w sprawie: nadzoru ich nad teatrami i muzeami regionalnymi, podporządkowania im państwowych przedsiębiorstw imprez estradowych i przedsiębiorstw estrad satyrycznych, oraz współpracy z Centralnym Biurem Wystaw Artystycznych. Jednocześnie zdecydowano się do budżetów terenowych wyasygnować pewne kwoty na organizowanie konkursów i festiwali niemających charakteru ogólnopolskiego. Prezes Centralnego Urzędu Kinematografii został zobowiązany do przekazania opieki radom narodowym nad okręgowym zarządem kin³³. Wraz z rosnącymi potrzebami rozwoju sieci placówek upowszechniania kultury, Wydział Kultury PWRN w Lublinie I Oddział Administracji i Planowania, opracował plan wzrostu zatrudnienia w oddziałach powiatowych oraz miejskich i przekazał go 23 II 1955 r. do wydziału organizacyjnego. Zwracał on uwagę, że w 16 powiatach i 3 miastach wydzielonych jest tylko 7 PDK. Dotychczasowa obsada oddziałów kultury w PPRN wynosiła w 6 powiatach po 1 osobie, a w 10 powiatach po 2 osoby, zaś w miastach wydzielonych: w Chełmie i Zamościu po 1 osobie oraz 4 w Lublinie. Wydział kultury proponował zwiększenie etatów w oddziałach, gdzie nie było domów kultury do 4 osób, przez utworzenie dwuosobowego referatu upowszechnienia kultury i zaangażowanie instruktorów „wyrobionych politycznie i jednocześnie dobrych organizatorów”. W pozostałych powiatach etat przewidziano dla 3 osób, co uzasadniano pomocą ze strony instruktora kultury i oświaty PDK. W Chełmie i Zamościu

³¹ APL. PWRN Lublin, Wydział Kultury, sygn. 6, Realizacja uchwały Prezydium Rządu z 12 II 1955 r. i uchwały PWRN z 8 IV 1955 r.

³² APL. PWRN Lublin, Wydział Kultury, sygn. 6, Informacja o realizacji uchwały Prezydium Rządu z 12 II 1955 r. i uchwały PWRN z 8 IV 1955 r.

³³ APZ. PMRN Zamość, Wydział Kultury, sygn. 1, Uchwała Rady Ministrów z 2 VII 1955 r. w sprawie rozszerzenia uprawnień rad narodowych.

proponowano skasowanie oddziałów i włączenie tych miast do zakresu działania odpowiednich oddziałów PPRN, zaś dla Lublina zwiększenie etatu do 7 osób (zobacz tabela nr 1)³⁴.

Tabela 1. Plan organizacji etatów w oddziałach kultury i sztuki prezydów powiatowych i miejskich rad narodowych w województwie lubelskim w 1955 r.

Powiat	Stan faktyczny	Stan proponowany
Biała Podlaska	2	3
Biłgoraj	1	3
Chełm	2	3
Hrubieszów	1	4
Kraśnik	2	4
Krasnystaw	2	3
Lubartów	2	4
Lublin	1	4
Łuków	2	3
Puławy	2	3
Parczew	1	4
Opole	1	4
Radzyń Podlaski	2	4
Tomaszów Lubelski	1	4
Włodawa	2	3
Zamość	2	4
Lublin miasto	4	7
Chełm miasto	1	–
Zamość miasto	1	–
Razem	32	64

Źródło: APL. PWRN Lublin, Wydział Kultury, sygn. 6, Plan organizacji oddziałów kultury opracowany przez wydział kultury PWRN I Oddział Administracji i Planowania z 23 II 1955.

³⁴ APL. PWRN Lublin, Wydział Kultury, sygn. 6, Wykaz etatów oddziałów prezydów powiatowych i miejskich rada narodowych województwa lubelskiego. Wydział kultury PWRN I Oddział Administracji i Planowania 23 II 1955 r. do Wydziału Organizacyjnego PWRN w Lublinie.

Ministerstwo Kultury i Sztuki w porozumieniu z Centralną Radą Związków Zawodowych wydało 10 II 1956 r. instrukcję w sprawie organizacji i koordynacji pracy kulturalno-oświatowej na wsi powierzając te zadania gromadzkim radom narodowym. Na terenie każdej wsi miała działać jedna świetlica, biblioteka (względnie punkt biblioteczny), a obok nich odpowiednie placówki szkolne. Całość kształt poczynań nadzorowały i udzielały pomocy instrukcyjno-metodycznej oddziały powiatowe i wydział wojewódzki³⁵.

W związku z centralnymi wytycznymi, PPRN w Tomaszowie Lubelskim, podjęła uchwałę w sprawie zmian w stylu pracy kulturalno-oświatowej. Treść jej nie zawierała żadnych planów konkretnych poczynań, a jedynie od lat powtarzane slogany o podniesieniu poziomu ideologicznego zespołów artystycznych, zachęcaniu chłopów do tworzenia spółdzielni produkcyjnych oraz upowszechniania wiedzy rolniczej³⁶. Podobne uchwały podejmowały wszystkie powiaty. W ich treści brak jest jakichkolwiek symptomów „odwilży”.

Sprawozdania krytykujące poczynania rad narodowych i podejmowane centralnie decyzje nie zdołały zmienić postępowania władz terenowych. Prasa z lutego 1956 r. donosiła o obsadzaniu ważnych stanowisk w sferze kultury ludźmi nieposiadającymi odpowiednich kwalifikacji. Stałe praktykowanie oddelegowywania ich do różnych innych zajęć, dezorganizowało pracę oddziałów kultury. Rady gromadzkie nie wypłacały w terminie poborów kierownikom świetlic. Uchwały PWRN o opiece nad rozwojem kultury nie były realizowane w powiatach, a tym bardziej w radach gromadzkich, które to donosiły o nieotrzymywaniu ich treści. Sesje WRN w Lublinie poświęcone zagadnieniom kulturalnym zbiegały się z dyskusjami nad założeniami planu pięcioletniego w sferze rozbudowy sieci placówek, wówczas to de facto pomijano sprawy gminne³⁷.

Wszystkie formy szkolenia pracowników oddziałów i placówek kulturalnych służyły nie tyle podniesieniu kwalifikacji zawodowych, co kształtowaniu postaw ideologicznych pożądanym przez władze. Wiele osób odchodziło z zawodu z powodu przekonań religijnych lub politycznych. Inni podejmowali taką decyzję ze względów czysto materialnych, takich jak niskie uposażenie, bądź duże opóźnienia w wypłacie należności. W całym przedstawionym okresie władze nie dysponowały odpowiednią kadrą ani pod względem zawodowym, ani ideologicznym.

³⁵ APZ. PPRN Zamość, Wydział Kultury, sygn. 1, k. 21–24.

³⁶ APL. PWRN Lublin, Wydział Kultury, sygn. 140, Uchwała PPRN w Tomaszowie Lub. z 14 II 1956 r. w sprawie ulepszenia stylu pracy kulturalno-oświatowej.

³⁷ T. Gwardak, *Jeszcze o radach narodowych w sprawach kultury*, „Kultura i Życie” tyg. dod. „Sztandaru Ludu” 1956, nr 5, s. 1.

Ministerstwo Kultury i Sztuki przed wojną istniało bardzo krótko, stąd nie można było nawet zaraz po wojnie nawiązać do wypracowanego modelu pracy. Kompetencje ministerstwa czasami pokrywały się z Ministerstwem Oświaty czy Ministerstwem Informacji i Propagandy, co dodatkowo utrudniało działalność. W początkowym okresie, na szczeblu wojewódzkim i powiatowym podejmowano różnorodne inicjatywy lokalne służące rozwojowi życia kulturalnego. Wraz z umacnianiem się komunistów doszło do centralizacji życia kulturalnego społeczeństwa. Podejmowane błędne decyzje, jak np. o likwidacji części referatów, przyczyniły się do zamarcia działalności artystycznej w niektórych częściach województwa. Choć w 1955 r. każdy powiat miał etatowych pracowników wydziału kultury, to okazało się, że zrealizowanie centralnie nakreślonych planów przy tak małym zatrudnieniu jest niemożliwe. Wiele podejmowanych uchwał na szczeblu wojewódzkim i powiatowym pozostało martwą literą, a jedynie w sprawozdaniach wszystkie placówki funkcjonowały prawidłowo. Okres stalinowski zdławił inicjatywę społeczną, działalność kulturalną przepoił treściami wrogimi lub obcymi tradycjom społeczeństwa polskiego.

Summary

Taking over power in the country, the Polish Committee of National Liberation set up the Department of Culture and Arts which was later transformed into a ministry. From its beginning the institution started setting up its regional offices. Since it had no pre-war tradition, it encountered a variety of obstacles. Besides, some of its competences doubled with those of other ministries.

The article discusses the activities of the Culture and Arts Department of the Lublin Regional Office, which was later renamed the Department of Culture of the Presidium of the Regional National Council. It shows the measures taken to reconstruct cultural life in the local areas, initial support for local government initiative and the consequences of central administration. The article also deals with the training of staff and the personnel policy of the government.